

מילה על מילה

וַבַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִמּוֹל בָּשָׂר עֶרְלָתוֹ: (ויקרא יב ג).¹

מדרש תנחומא (בובר) פרשת תזריע סימן ז – למה אתם מולים?

"וַבַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִמּוֹל בָּשָׂר עֶרְלָתוֹ" (ויקרא יב ג). אין כתיב כאן שיוציא הוצאות, ראה כמה ישראל מחבבין את המצות, כמה הן מוציאות הוצאות כדי לשמרן.² אמר הקב"ה: אתם משמחין את המצות, אף אני אוסיף לכם שמחה, שנאמר: "וַיִּסְפוּ עֲנוּיִם בְּה' שְׂמֵחָה" (ישעיה כט יט).³

שאל **טורנוסרופוס** הרשע⁴ את ר' עקיבא: איזה מעשים נאים, של הקב"ה או של בשר ודם? אמר לו: של בשר ודם נאים. א"ל טורנוסרופוס הרשע: הרי השמים והארץ, יכול אתה לעשות כהם? א"ל ר' עקיבא: לא תאמר לי בדבר שהוא למעלה מן הבריות, שאין שולטין בהן, אלא בדברים שהן מצויין בבני אדם.⁵ א"ל: למה אתם מולים? א"ל: אף אני הייתי יודע שאתה עתיד לומר לי כן, לכך הקדמתי ואמרתי לך מעשה בשר ודם הם נאים משל הקב"ה. הביא לו ר' עקיבא שיבולים וגלוסקאות,⁶ אמר לו: אלו מעשה הקב"ה ואלו מעשה בשר ודם, אין אלו נאים? הביא לו אניצי פשתן וכלים מבית שאן,⁷ א"ל: אלו מעשה הקב"ה ואלו מעשה בשר ודם, אין אלו נאים?⁸ א"ל טורנוסרופוס: הואיל הוא חפץ במילה, למה אינו יוצא מהול ממעי אמו? א"ל ר' עקיבא: ולמה שוֹרְרוּ יוצא בו? לא תחתוך אמו שוררו!⁹ ומה שאתה אומר: למה אינו יוצא מהול? לפי שלא נתן הקב"ה את המצות לישראל אלא לצרף אותם בהם, ולכך אמר דוד: "כל אמרת ה' צרופה מגן הוא לכל החוסים בו" (תהלים יח לא).¹⁰

¹ אין זה הציווי הראשון בתורה על מצוות מילה. כבר קדם לו הציווי לאברהם אבינו בפרשת לך לך, ספר בראשית: "המול ימול יליד בְּיָתְךָ וּמִקֵּנַת כְּסָפְךָ וְהֵיְתָה בְרִיתִי בְּשֵׁרְכֶם לְבְרִית עוֹלָם: וְעָרַל זָכָר אֲשֶׁר לֹא יִמּוֹל אֶת בָּשָׂר עֶרְלָתוֹ וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמִּיהָ אֵת בְּרִיתִי הַפֶּה". (בראשית יז יג-ד). מיוחדת מצוות מילה שנוכרת בברור במקרא לפני וגם אחרי מתן תורה, מה שאין כן בשתי המצוות האחרות המפורשות בספר בראשית: מצוות פרו ורבו ואיסור גיד הנשה (למרות שיש ניסיונות למצוא לפחות לפרו ורבו סמך גם בספר דברים בפסוק: "לֶךְ אִמְרוּ לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאֶהֱלֵכֶם"). על עניין המילה כבר הרחבנו בדברינו **וַבַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִמּוֹל**, כולל הנושא המיוחד של מצווה שנאמרת לפני הר סיני ונשנית. האזכור הקצר בפרשתנו כאילו אומר: כלך לך לפרשת לך לך שם כבר נאמרים הדברים בהרחבה ובפירוט, כולל עונש כרת, מצווה למול עבדים ועוד. עיקר החידוש כאן הוא הדין של מילה שדוחה את השבת (שבת קלו ע"א) והנה כבר אמרנו יותר ממילה אחת על המילה.

² הקב"ה אינו מבקש שיערכו בריתות (והיום מהדרים גם בננות) ברוב פאר והדר עד שנראים כחוננות ממש. בשמחה – כן כפי שהוא ממשיך, אבל בהוצאות מרובות – הקב"ה לא מבקש.

³ ראו הפסוק המלא שם: "וַיִּסְפוּ עֲנוּיִם בְּה' שְׂמֵחָה וְאֶבְיוֹנֵי אֲדָם בְּקֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל יִגְלוּ", היינו שהשמחה היא בעצם ההדבקות בקב"ה ובעצם קיום המצווה. ראו בגמרא שבת קל ע"א: "תניא, רבן שמעון בן גמליאל אומר: כל מצוה שקיבלו עליהם בשמחה כגון מילה, דכתיב שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב - עדיין עושים אותה בשמחה".

⁴ נציג רומא ביהודה בתקופת מרד בר כוכבא. כמעט בכל מקום שמוזכר בחז"ל נצמד לו התואר רשע. אך לצד רשעותו ואכזריותו, הוא מצוטט גם במקומות לא מעטים כמי שהתווכח עם חכמי ישראל ובפרט עם ר' עקיבא, כנראה קודם שסרק בשרו במסרקות פיפיות של ברזל (ראה איכה רבה ג אות ס). עכ"פ חז"ל הם ששמו ויכוחים פילוסופיים אלה בפיו. **ראה תיאורו באנציקלופדיה דעת**. וכבר הרחבנו והקדשנו דף מיוחד למפגשים של שני אישים אלה, ראו דברינו **טורנוסרופוס ורבי עקיבא** בפרשה זו.

⁵ ר' עקיבא מכיר את איש שיחו ויודע שמה שלא יענה לו, הלה ימשיך להתווכח. הוא עונה: מעשה בשר ודם נאים ומכוון בתשובה זו לשאלה שתבוא מאוחר יותר והיא עיקר הנושא: מדוע אתם מלים? בכך לוקח ר' עקיבא סיכון שטורנוסרופוס ישאל אותו על בריאת השמים והארץ, והוא מתכוון גם לשאלה זו ומכין לה תשובה פשוטה: הרי אין אנו מתיימרים להיות כאלהים ולהתחרות במעשיו (אין אנו טוענים שהקיסר הוא אלהי כמותכם), אנו מכירים במגבלות אנוש מול הבורא. אבל בתוך הבריאה ולאחר שנבראה – גדולים מעשה בני האדם (כשאנשים מקלקלים, ראה קהלת רבה ז א).

⁶ גלוסקא היא מאפה. ראה למשל: "אורח טוב מהו אומר? זכור בעל הבית לטוב, כמה מיני יינות הביא לפנינו, כמה מיני חתיכות הביא לפנינו, כמה מיני גלוסקאות הביא לפנינו כל שעשה לא עשה אלא בשבילי" (תוספתא ברכות פרק ו הלכה ב).

⁷ אניצי פשתן הוא הפשתן הגס והבלתי מעובד כפי שהוא בטבע והכלים הם הבגדים הנאים שעושים ממנו. העיר בית שאן הייתה מפורסמת כעיר של מסחר (גם גידול?) של פשתן. ראה בראשית רבה כ יב: "ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם ... ר' יצחק רביא אומר: חלקים היו בצפורן ונאים כמרגליות, א"ר יצחק: ככלי פשתן הדקים הבאים מבית שאן". וראה עוד במדבר רבה כ כג שבנות מדין פיתו את נערי ישראל עם כלי פשתן מבית שאן: "בחור, אי אתה רוצה כלי פשתן שבא מבית שאן?". וראה גם בקהלת רבה א א את הדימוי על תלמיד חכם שסרח שהוא כפשתן מבית שאן שהתפחם שאין לו תקנה.

⁸ ראו דברינו **מעשה שמים ומעשה בשר ודם** בפרשת בראשית.

⁹ יונקים אחרים רבים משתחררים מן השליה והשורר (חבל הטבור) בלי עזרת המיילדת ואילו באדם מיד לאחר הלידה חותכים את חבל הטבור ובכך מושלמת פעולת הלידה והתינוק מתנתק סופית מהאם. נראה שלא בכדי מצמיד ר' עקיבא את המילה, היינו חיתוך הערלה, עם חיתוך חבל הטבור.

¹⁰ המשך הוויכוח בין טורנוסרופוס ור' עקיבא לא מובן ונוח לחשוב שזה וויכוח אחר (או נוסח אחר של הוויכוח שלהם על המילה) שהתווסף וחובר לנוסח הראשון ונכרך למדרש אחד, כמו: "דבר אחר". אחרת לא ברור מה טורנוסרופוס מחדש מול מה שכבר טען מקודם ולמה ר' עקיבא לא נצמד לתשובתו הקודמת שתפקיד בני האדם הוא לשכלל את הבריאה. אבל התחלת הקטע במילים הקצרות "א"ל טורנוסרופוס" נוטות לכך שזה המשך לקטע הקודם (אנחנו התחלנו פיסקה חדשה). באפשרות זו, שזה אכן רצף והמשך, צריך לומר שטורנוסרופוס פשוט לא השתכנע וחוזר וטוען: אדרבא, אם המילה היא דבר נאה, למה הקב"ה לא ברא אדם מהול? תשובת ר' עקיבא היא כפולה. ראשית הוא נותן לו דוגמא, והפעם מאירוע לידת האדם עצמו, שבניגוד לבעלי חיים אחרים, אין חבל הטבור ניתק באופן טבעי וצריך התערבות של אדם (רופא, מיילדת). ועד שאתה טורנוסרופוס שואל למה אדם לא נולד

מדרש אגדה (בובר) ויקרא פרשת שמיני - תזריע פרק יב – החלה והחיטה¹¹

שאל טורנוסרופוס את ר' עקיבא, אמר לו: איזו יותר מעולה מעשה הבורא או מעשה האדם, ר' עקיבא הביין מיד. אמר בלבו: זה הארור שואל תחבולות בעבור המילה. אם אשיב לו: מעשה האדם יותר נכבד, הוא יהרגני.¹² ואם אשיב לו מעשה הבורא יותר נכבד, גם הוא יהרגני ויאמר: למה אתם מוסיפין על מה שרצה הבורא? אמר ר' עקיבא: אדוני המלך, המתן לי שתי שעות עד שאלך לבית ואבוא. אמר לו: לך.¹³

הלך ר' עקיבא לביתו, אמר לאשתו: אני חפץ ממך עתה שתעשה לי חלה אחת טובה למאד נקייה מן המורסו, עם מעט שמן ושומשמין וקצח. מיד עשתה לו אשתו יותר ממה שצויה. לקח החלה ולקח מעט חיטה, ובא לפני המלך. אמר לו: אדוני המלך, בחיי ראשך! השיבני בזה השאלה עד שאשיבך בשאלה ששאלת ממני.¹⁴ אמר לו: מה רצית? אמר לו: אדוני המלך, איזה יותר נאה תחילה: החלה הזו, אם החטים האלו? אמר לו המלך: החלה הזו. אמר ר' עקיבא: אדוני המלך, אתה שאלתך ששאלת ממני, אתה השבתה! כי אמרת: מעשה האדם יותר נכבד.¹⁵ לפי שמעשה הבורא היא החיטה ומעשה האדם היא החלה. ואתה שאלת לי בעבור המילה, והיית מבקש ממני תחבולה, כדי שתפילני, ועתה אתה השבת ופיך ענה בך. אמר לו: ר' עקיבא, בטוב השבתה, אם כן למה לא ברא הקב"ה האדם מהול?¹⁶ אמר לו: אם כן, למה לא ברא הקב"ה את השרר חתוך, אלא שצריך האדם לחתוך אותו? אלא הבורא עשה זה הענין כדי לצרף בהם בריותיו, שנאמר: כל אמרת אלוה צרופה (משלי ל ה).¹⁷

בראשית רבה פרשה יא סימן ו – מדרש המקור?

פילוסופוס אחד שאל את רבי הושעיה, אמר לו: אם חביבה היא המילה, מפני מה לא נתנה לאדם הראשון?¹⁸ אמר לו: מפני מה אותו האיש מגלח פאת ראשו, ומניח את פאת זקנו? א"ל מפני שגדל עמו בשטות. א"ל: אם כן, יסמא את עינו ויקטע את ידיו וישבר את רגליו על ידי שגדלו עמו בשטות? א"ל: ולא להדברים באנו?

מהול, שאל למה בלידת האדם לא מתנתק חבל הטבור מעצמו. מה גם שבשורר, לא מדובר בדבר נאה, אלא בסכנת חיים, כי כידוע עשויים להיות סיבוכים קשים לאם וילד אם לא מנתקים את חבל הטבור מיד עם הלידה. שנית, הספיקו כנראה לר' עקיבא כל הטיעונים "המדעיים" שבלאו הכי לא משכנעים את טורנוסרופוס, והוא בוחר לתת לו את התשובה האמיתית והפשטה שכך גזרה עלינו התורה ו"לא נתנו המצות לישראל אלא לצרף בהן את הבריות" (ויקרא רבה יג ג, פרשת בהמות חיות מותרות ואסורות באכילה בפרשת שמיני). בכך, חותם ר' עקיבא את הוויכוח בסימות הידועה מוויכוחים דומים עם מינים ופילוסופים, כאשר התלמידים אומרים לרב: לזה דחית בקנה, לנו מה אתה אומר? ותשובת הרב: כך היא גזירת הכתוב. ראה למשל במדבר רבה תחילת פרשת חוקת, הובא בדברינו [חוקה חקקתי גזירה גזרתי](#). אבל כאן אין תלמידים וכל הוויכוח הוא בין ר' עקיבא ובין טורנוסרופוס. ועכ"פ, הרי לנו שתי תשובות למצוות המילה שאולי שתיהן בעצם מכוונות לנו פנימה וטורנוסרופוס אינו אלא אילן להיתלות בו. אחת, המילה היא השלמת הבריאה; והשניה, המילה היא גזירת הכתוב שנועדה רק לצרפנו ולזככנו במצוות. אלה ואלה דברי אלהים חיים ומלך עולם. עוד על המצוות שניתנו לצרף (או לצרוף) בהם את הבריות, ראו דברינו [התרת לך אסרתי לך](#) בפרשת ראה. ועוד על וויכוחים עם מינים, ראו דברינו [לא לה דחית בקנה לנו מה אתה משיב](#) בפרשת חוקת.

¹¹ מדרש זה חוזר על מדרש תנחומא הנ"ל (או שמא תנחומא עליו), אך בלשון שונה שמצדיקה קריאה חוזרת. שים לב לפחד של ר' עקיבא מהוויכוח. וויכוחים אלה, כמו מאוחרים יותר בימי הביניים, אינם דיון פילוסופי טהור או התנצחות בין-דתית, אלא אמצעי רדיפה והכשלה שיש להיזהר מהם.

¹² מדוע יהרוג טורנוסרופוס את ר' עקיבא אם יאמר שמעשי בני האדם נכבדים יותר? הרי כל עוצמתן של יוון ורומא הם הבניינים הגדולים שבנו, הדרכים ססללו, המרחצאות שבנו וכו'. האם העדפת מעשי בני האדם יכולה להתפרש כזלזול באלילי רומא? הנושא צריך עיון. החצי השני, להלן ברור יותר.

¹³ כאן יש רמז לכך שהוויכוחים עם הרומאים על המילה לא היו 'פילוסופיים' ותיאורטיים. במקורות רבים מובא שרומא גזרה על המילה וקיום מצווה זו היה כרוך בסכנת נפשות ממש. ראו שוב גמרא שבת קל ע"א הנ"ל, שמות רבה טו ז ועוד. אז מה פשר המדרשים שהבאנו ושנביא בהם יש לכאורה ריכוך גדול של יחס רומא למילה/ האם אלה וויכוחים בצל איום החרב, או שמא חז"ל מבקשים להבליט שהיו גם רומאים נאורים יחסית שבקשו לשכנע כנגד המילה ולהתעמת עליה בוויכוחים.

¹⁴ יהודי עונה על כל שאלה בשאלה ....

¹⁵ אתה טורנוסרופוס נתת בעצמך תשובה לשאלה ששאלת אותי.

¹⁶ כאן, המעבר בין שני חלקי המדרש בתנחומא לעיל הוא חלק והכל המשך אחד. אמנם חלה עדיפה מחיטה ואולי (יאמר טורנוסרופוס) גם המילה עדיפה על הערלה, אך דא עקא שאם אכן זה כך, למה לא ברא הקב"ה את בני האדם מהולים?

¹⁷ דברינו [מעשה בשר ודם מול מעשה שמים](#) בפרשת בראשית, הבאנו עוד מקור לכל הדרשה הזו: בראשית רבתי פרשת לך עמוד 73: "שאלו את ר' יהושע בן קרחה: מה נברא אדם, מהול או ערל? אמר: אם אומר ערל, אומרים לי: א"כ למה אתם נימולים? ואם אומר: מהול, אומרים: וכי אי זו בריה נשתנית מברייתה? וכו'". ראה במקור שם, ומובא כאמור בדברינו [מעשה בשר ודם מול מעשה שמים](#).

¹⁸ אין הכוונה כאן, מפני מה לא הצטווה אדם הראשון על המילה, אלא מפני מה לא נולד אדם הראשון, כל אדם בכלל, מהול. לרוע היינו מתפתים לחשוב כדעה הראשונה ולהזדרז לענות שלכן באמת ניתנה המילה לאברהם – אב המון גויים הרבה לפני מעמד הר סיני, אבל אין זה הפירוש במדרש זה כפי שיתבאר בהמשך, ונצטרך למצוא סימוכין אחרים והזדמנות אחרת לעניין הקדמת המילה לאבות.

אתמהא! אמר לו: להוציאך חלק אי אפשר, אלא כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכין עשייה, כגון החרדל צריך למתוק, התורמוסים צריך למתוק, החיטים צריכים להיטחון, אפילו אדם צריך תיקון.¹⁹

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: נראה לנו שיש כאן שיח ו"היפוך" דרשני בין מדרש תנחומא המאוחר, שהבאנו ראשון ומדרש בראשית רבה הקדום יותר. מדרש תנחומא בא "לחלק" את מדרש בראשית רבה. בבראשית רבה מסתבך בעצם ר' הושעיה (אמורא) בוויכוחו עם הפילוסוף אשר ענה לו כהוגן. את השיער מגלחים ומה עניין זה למילה? עד שר' הושעיה נאלץ והקצין לטיעונים לא הגיוניים על קיצוץ ידיים ורגליים וסמיית עיניים! בא מדרש תנחומא, שאולי הכיר את מדרש בראשית רבה, ומנסה לא רק לתקן את מהלך הוויכוח אלא גם לתלות הכל בר' עקיבא שהוא תנא ומוקדם בהרבה לר' הושעיה האמורא. מדרש תנחומא מתחיל בטיעון שבו מסיים בראשית רבה, במעשה בני האדם המשופרים (שעל זה בוודאי פילוסופי יוון ורומא יסכימו). אך הוא לא מדבר על גוף האדם אלא על מזונו ולבושו של האדם. הוא לא מרחיק לכת למשל למפעלי בנייה של האדם שבאים לסוכך עליו מפני הטבע הקשה (אולי שוב מסיבות פוליטיות שלא להעריך יתר על המידה את יוון ורומא) והוא נשאר קרוב לאדם, אבל לא בגופו ממש. ובכל מקרה, הוא מסיים בטיעון שהוא העיקר והוא התשובה האמיתית בסופו של יום: "כל אמרת ה' צרופה מגן הוא לכל החוסים בו" - לא נתן הקב"ה את המצות לישראל אלא לצרף אותם בהם.²⁰ וגם את התשובה הזו יכול היה ר' הושעיה לענות לפילוסוף שלו. אם אדם הראשון היה נולד מהול, כל אדם היה נולד מהול, ולא היה עניין המילה ייחודי לעם ישראל. אבל כאן אפשר שאנחנו גולשים וממציאים טיעונים חדשים שרק יסבכונו כר' הושעיה (ולואי שנגיע למדרגתו) ועד כאן כלו וקלו המים.

¹⁹ הפילוסוף מנסה לנגח את ברית המילה המסירה רקמה חיה מגופו של האדם. טענתו היא שאם העורלה היא דבר מיותר, היה האדם צריך להיוולד מהול (זה הפירוש של "ניתנה לאדם הראשון"). ר' הושעיה מנסה לתת תשובה מחלקים אחרים בגוף האדם שאנחנו מסירים ומעצבים, כגון שיער הראש ולצורך חיזוק העניין משווה את גילוח הראש מול השארת הזקן (שאותו לא היה מקובל לגלח רק לספר). הנה אתה, אומר לו ר' הושעיה, מגלח את השער שבראשך, משנה את הבריאה, אך לא עושה זאת לשיער הזקן. הפילוסוף עונה לו שאת שיער הראש חותכים מפני שגדל פרע (את שער הזקן ניתן לספר ולסדר). על כך עונה ר' הושעיה תשובה קיצונית ולא ברורה שרק מסבכת אותו והוא "נאלץ" בסופו של דבר לתת לפילוסוף את התשובה שר' עקיבא נתן לטורנוסרופוס, שאנחנו רואים במילה שכלול והשלמת מעשה הבריאה וחלק מהציווי "לעבדה ולשמרה", שכבר בגן עדן נצטוונו עליה עוד לפני הגירוש. נאים הם מעשיו של האדם, כביכול אף מאלה של גבוה. האדם מצווה לא רק לא לקלקל, כמאמר קהלת רבה לעיל, אלא גם לתקן ולשכלל את מעשה שמים והמילה היא חלק מהעניין. וכבר הרחבנו בנושא [לעובדה ולשומרה](#) וכמו כן ראה שוב דברינו [מעשה בשר ודם מול מעשה שמים](#) שניהם בפרשת בראשית.

²⁰ ראה הרחבה על מוטיב זה בדברינו [טעם במאכלות אסורים](#) בפרשת שמיני.